

**DIN CELE PATRU ZĂRI. SEMINȚIILE ANTICHITĂȚII
ÎN TÂLCUIRILE LUI TEODOR CORBEA
(*DICTIONES LATINÆ CUM VALACHICA INTERPRETATIONE*)
DIN PERSPECTIVĂ LEXICO-GRAMATICALĂ**

Adrian Chircu, Claudia Chircu

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Școala Gimnazială „Horea”, Cluj-Napoca
adichircu@hotmail.com, buftea_mariaclaudia@yahoo.fr

Résumé. Des quatre coins du monde. Les peuplades de l'Antiquité données en équivalences par Teodor Corbea dans la perspective lexico-grammaticale (*Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*). Dans notre étude, nous nous proposons de suivre les dénominations des populations de l'Antiquité et du Moyen Âge que Teodor Corbea, important représentant de l'Humanisme roumain, a traduites du latin en roumain par le mot *seminție* (pluriel *seminții*) « peuplade(s), tribu(s) » et d'analyser les moyens linguistiques qu'il a employés, afin de mieux rendre en roumain la significations de ce type de mots, dans les colonnes de son dictionnaire, intitulé *Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*.

Mots-clés: le roumain, lexique, diachronie, Moyen Âge, Teodor Corbea, dictionnaire, encyclopédisme, populations.

„...limba română, încă de la primele ei concretizări scrise,
s-a manifestat textual, prin texte traduse și originale,
având circumscrise anumite scopuri...”

(Dragoș 1995, 5)

0. Preliminarii

În ultimele trei decenii, lingviștii s-au arătat tot mai mult interesați de studiul amănunțit al vechilor scrieri românești, urmărind modalitățile prin care s-a îmbogățit limba română cu noi unități lexicale și schimbările survenite la nivel gramatical.

Această tendință în investigarea textelor de odinioară se datorează în special editării, în ultimul timp, a numeroase texte care, până astăzi, au zăcut în colecțiile instituționale sau particulare. Scoaterea la lumină a feluritelor documente medievale a deschis noi căi interpretative care au facilitat

înțelegerea apropiată a unor particularități lingvistice reperabile în scrisul românesc de odinioară, aflat sub semnul unei dinamici evidente.

Astfel, prin contribuția de față, ne raliem și noi direcției de cercetare amintite, propunându-ne să analizăm procedeele prin care Teodor Corbea, învățat brașovean *călare pe două veacuri*, tâlcuiște în filele dicționarului său, intitulat *Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*, o serie de termeni latinești privitori la denumirile unor populații mai mult sau mai puțin cunoscute, pe care le desemnează prin termenul generic *seminție* (folosit mai ales la pl. *seminții*).

1. Repere istorico-culturale

1.1. Înainte însă de a purcede la analiza efectivă a intrărilor de dicționar care ne-au reținut atenția, considerăm că, pentru o înțelegere adecvată a rolului și a locului acestui dicționar în epocă, e necesar să oferim câteva informații asupra contextului istoric și a celui cultural care au favorizat elaborarea unei astfel de lucrări într-un moment de cotitură al activității cărturărești de la noi care abandona timid, dar sigur, limba slavonă, în locul acesteia preferându-se, întocmai ca în Apus, limba latină.

1.2. Din punct de vedere istoric, secolul al XVII-lea este unul de o importanță deosebită pentru cultura română, întrucât asistăm la înnoiri și la evenimente ce vor anunța începutul modernității:

„Sub imperiul noilor circumstanțe, gândirea și acțiunea în politică și cultură trebuiau asumate de oameni cu altă formăție, reflectie, putere de decizie și programe. Atunci apare noua generație de intelectuali educați în școli înalte în Apus sau în țară, dar după modele tot apusene, cu concepții și surse de informare noi, care le îngăduiau o altă vizionare asupra lumii, trecutului și destinelor ei.” (Cândea 2012, xvi).

Această deschidere spre cunoaștere a făcut ca limba latină să fie întrebuițată în varii domenii, facilitând transmiterea și înșușirea multor învățături, care mijloceau propășirea diferitelor națiuni. Devenită *lingua franca*, latina se impune treptat și la noi, căci, „din secolul al XVI-lea începând, influența Occidentului latin și neolatin devine tot mai puternică (cu precădere în Transilvania) și, odată cu aceasta, se restrânge aria slavonismului cultural la români” (Pop 2014, 41).

1.3. Aceeași orientare culturală a determinat elaborarea în Transilvania și în Banatul învecinat a unor lucrări lexicografice¹ bilingve (DLV, LCLV) sau trilingve (LM), variante ca inventar lexical, care să mijlocească deslușirea scrierilor în limba latină. Asemenea dicționare complexe românești, în coloanele cărora lexicul limbii române este echivalat

¹ Pentru începuturile lexicografiei românești, a se vedea studiul lui Diomid Strungaru (1966, 141–158).

cu lexicul limbii latine sau *viceversa* sau al altor limbi (maghiara, de pildă „contribuie la constituirea unui amplu dialog intercultural [...] și] induc în sens larg semnificațiile și traductibilitatea unei culturi vernaculară la nivelul unei culturi large, generale, europene” (Pop 2007, 326).

1.4. Elaborarea acestui tip de lucrări lexicografice trebuie pusă pe seama mișcărilor reformiste din Europa (în special a calvinismului), care l-au determinat, probabil, pe inițiatorul redactării dicționarului, vladica de Buzău din acea vreme, să-i încredeze lui Teodor Corbea sarcina cărturărească de facere a unui *vorbar latinesc-românesc*, după cum reiese din mențiunea de pe ultima filă: „la tălmăcirea acestui lixicon ostenită-s-au din plata părintelui Mitrofan, episcopul de Buzău, Todor Corbea sin ieromonah Ioasaf din Brașov” (DLVI 2001, 557).

1.4.1. Inițial, dicționarul a fost conceput în epocă ca o scriere de trebuință personală sau chiar de îndelungată folosință în centrele cărturărești de la noi, însă, din motive necunoscute, a rămas în manuscris până secolul al XXI-lea, chiar dacă a fost redescoperit la începutul veacului al XX-lea, când a și intrat în atenția filologilor români ori străini, care au văzut în el o sursă de cunoaștere amănunțită a stării limbii române de odinioară.

1.4.2. Mai întâi, descrierea conținutului dicționarului și a particularităților structurale s-au făcut cu pași timizi (Crețu 1905; Tagliavini 1929; Seche 1966), însă, în cele din urmă decenii, ca urmare a publicării ediției critice (DLVI 2001), lingviștii și filologii s-au interesat tot mai mult de acest tezaur lexical, considerând-o oglindă a limbii române de demult. Astfel, Alin Mihai Gherman (2000–2001, 2004a, 2004b, 2010, 2014) și, ulterior, Gheorghe Chivu (2017) au încercat să releve în studii punctuale particularitățile structurale și lexico-semantice ale dicționarului, opiniile acestora fiind cel mai adesea convergente.

1.4.3. Mihai Alin Gherman are în vedere dimensiunea lingvisticoculturală și consideră că dicționarul „este o sursă pentru cercetarea istoriei limbii române și, prin caracterul său enciclopedic, o sursă inestimabilă pentru studierea orizontului cultural românesc în epoca lui Constantin Brâncoveanu” (2000–2001, 161), observație care va fi nuanțată și în prefața ediției critice (*Cuvânt înainte*), în care precizează că Teodor Corbea „acordă dicționarului său un profund caracter enciclopedic, lucrarea fiind plină de referiri la cultura greco-latînă.” (DVLI 2001, xvii).

Apoi, în studii succesive, Mihai Alin Gherman va întări aceste aserțiuni, reamintind că atât caracterul enciclopedic, cât și caracterul științific „fac din acest dicționar prima lucrare lexicografică științifică din cultura noastră” (2004b, 54), că dicționarul editat cu nouă ani în urmă este „cea mai mare și științifică lucrare a culturii noastre vechi, o operă care denotă un excelent nivel cărturăresc, comparabil cu cel al contemporanilor săi, Stolnicul Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir” (2010, 32) și că „représente une étape importante dans l'occidentalisation de la culture roumaine” (2014, 58).

1.4.4. Dicționarul a reținut și atenția profesorului Gheorghe Chivu care confirmă constatăriile editorului, susținând că „lexiconul este, în fapt, expresia unei marcate nevoi culturale, resimțite în spațiul românesc la cumpăna veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea” (2017, 104).

1.4.5. Fără a tăgădui meritele însemnate ale lui Teodor Corbea, trebuie totuși să precizăm că eruditul brașovean a avut ca model un dicționar latin-maghiar, care a circulat în mediile cărturărești maghiare și care a cunoscut mai multe ediții (cea dintâi a ieșit de sub teascul tiparitelor în 1604). Este vorba despre *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenus nvsqvam editvum; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam* (DLU), elaborat de către episcopul maghiar Albert Szenci Molnár², de care însă *ſcheaul* se detașează, „având o atitudine creatoare, [atât prin] eliminarea unor articole, cât și prin selectarea unor valori semantice care să fie echivalate în românește” (Gherman 2010, 104).

Pe lângă multiplele concordanțe între cele două dicționare și prin echivalarea apropiată a cuvintelor latinești, fidelitatea față de lucrarea lui Albert Szenci Molnár „este trădată” și de unele mențiuni inserate în coloane de acesta și păstrate de Teodor Corbea: „**Altorsium, g.n.** orășăl în tânutul domnilor norimbergheani, în care acest noriberghean svat cinstes bogată academie au zidit în numărul anilor 1575, unde acest Lixicon l-au scris *Albertus Molnar* în numărul anilor 1603 (DLVI, 2001, 33); **Argentina³** et **Argentoratum**: tare oraș al Țărei Nemțești lângă apa Rhenus, în tânutul Alsătiei. Acolo ca acela înalt turn iaste și biserică îmfărâmășetată, cât în Europa altă biserică sau turn aseamne acestora nu iaste. Iaste iarăș acolo o academie vestită, în care de demult mulți înțelepți s-au învățat, unde și eu, care această carte am scris (adecă *Albertus Molnaru*) trei ani și jumătate am lăcuit în vreamea copilăriei” (DLVI, 2001, 53).

2. Inventarierea și interpretarea faptelor de limbă

2.1. Dincolo de perspectiva istorico-culturală oferită în această primă parte a studiului nostru, al cărei rost a fost de a ne familiariza cu atmosfera cărturărească rodnica a epocii, ne propunem să urmărim pe îndelete modul în care Teodor Corbea tâlcuiește în limba română o anumită categorie de popoare sau populații din Antichitate ori din Evul Mediu, în a căror explicare apare cuvântul *seminție*, termen care este înregistrat în coloanele DLR cu mai multe semnificații, și anume: 1. (Învechit)

² Aceasta s-a născut în anul 1574 (Szenc, Ungaria, azi în Slovacia; în slovacă, Senec) și a trecut la cele veșnice în 1634 (la Cluj).

³ Numele mai vechi al **Strasbourgului**, care este amplu descris în filele dicționarului. O echivalare asemănătoare găsim și în dicționarul lui Albert Szenci Molnár.

Descendent / Descendență. 2. Totalitatea persoanelor înrudite între ele prin sânge sau prin alianță; neam, rudă. 3. (Astăzi rar) Trib / Omenire. 4. (Astăzi rar) Popor / Națiune. 5. (Astăzi rar) Tagmă. 6. (Învechit, rar) Rasă. 7. (Rar) Specie (de animale sau plante) (XIV 2010, 682–683).

2.2. Precizăm, de asemenea, că nu am avut în vedere glosările simple, directe, ale unor popoare sau populații cunoscute (de tipul **Angli**, **g.m.pl.** angliianii; **hispanus**, **g.m.** hispan; **Hungarus**, **g.m.** ungur; **Hunni**, **g.m. pl.** ungurii cei de demult; **Inachidæ**, **g.m.pl.** elinii, grecii; **italus**, **g.m.** italiian) sau pe cele care conțin termeni sinonimici ai acestuia (*norod*, limbă, *popor* ori *neam*), întrucât au constituit (Chircu 2019) sau vor constitui obiectul de studiu al altor cercetări (Chircu 2019b).

2.3. Pentru o descriere adecvată a modalităților de echivalare a termenilor latinești, prin intermediul substantivului *seminție* (format pe tărâmul limbii române (*sămânță* + *-ie*), ca termen generic, cu nuanțe destul de greu de circumscris uneori (prin acesta, Teodor Corbea desemna populații îndepărtate de zona europeană, însă nu în mod exclusiv), am realizat, într-o primă etapă, un inventar al acestora, care a constituit corpusul supus investigației.

2.3.1. Termenul *seminție* este întrebuițat mai ales cu sensul de trib (la Corbea, **tribus,-us**, **g.m.** rând împărțit din năroade, seminție) și mai rar cu cel de ‘popor, persoană înrudită, neam’⁴ (**demos**, **g.n.** nărod, seminție; **ethnos,-eos**, **g.f.** nărod, seminție; **gens,-tis**, **g.f.** seminție; **gentilitas**, **g.f.** seminție; **genus,-eris**, **g.n.** neam, seminție; **natio**, **g.f.** o seminție întreagă; **infimates**, **g.m.pl.** seminții sau năroade de jos; **progenies,-ei**, **g.f.** seminție, neam).

2.3.2. Inventarul conține un număr însemnat de unități lexicale latinești cu echivalare prin termenul anterior precizat: **Ablati,-orum**, **g.m.pl.** seminții nu dăparte de la Pergamom, rumâni (obagii) lui Misusu; **Abolani,-orum** seminții din Tara Italiei; **Abonotichitæ,-orum**, **g.m.** seminții lângă Marea Euxinum; **Abradatas,-æ**, **g.m.** împărat seminției Susei; **Absilæ,-arum** seminții de la Asiia; **Abydeni,-orum**, **g.m.** seminții de la Asiia; **Acapeatæ,-arum** seminții în țănutul Mæotiei; **Accabicorichitæ**, **g.m.pl.** seminții ai Mauritaniei, aproape de muntele Atlalului [sic!]; **Accissi,-orum** seminții lângă aleșteul Mæotiei; **Acedici,-orum**, **g.m.pl.** seminții de demult ai Italiei; **Acilii,-orum** o nemîșască, boierească seminție în Roma; **Acitani,-orum** seminții ai Țărei Spaniei; **Acitanones**, **g.m.pl.** seminții de la Alep de lângă munte; **Acrocomæ,-arum**, **g.n.pl.** seminții de la Trajia cu păr mare; **Adachidæ**, **g.c.** seminții ai Libiei; **Adæi,-orum** seminții ai Araviei în hotarul de cără Eghipet; **Adiabaræ** seminții din Tara Harăpască; **Adunicatæ,-arum** seminții de la Tara Franțuzască; **Adyrmarchidæ**, **g.m.pl.** nume de seminții; **Æaneus** nume de seminții; **Æmilia** o seminție mare de la Roma; țănut; iarăș:

⁴ Termenul mai este întrebuițat și pentru alte specii ori rase de animale (**caprigenus**, **g.m.** seminție (neam) căprească).

un nume fecioresc al bisearecei; **Aequiculani** seminții ai Italiei; **Aetherii**, **g.m.pl.** seminții din Eghipet au fost; **Aethices**, **g.m.** seminții ai Mațedoniei; **Æxones** seminții de la Attica; **Agactari**, **g.m.pl.** seminții; **alias: agatari**; **Agamantæ**, **g.m.** seminții lângă aleșteul Meoției; **Agandei**, **g.m.pl.** seminții lângă lacul Meoției; **Agareni**, **g.m.pl.** seminții ai Araviei; **Agathyrisi**, **g.m.pl.** seminții carii sănt vecini Sîthiei; **Agavi**, **g.m.pl.** seminții de cătră sară; **Agesimates**, **g.m.pl.** seminții ai Aquitaniei; **Alabandes**, **pl.** seminții de la Hispania; **Alanotsi**, **g.m.pl.** seminții de la Sîthia; **Alapeni** seminții ai Araviei Felix; **Alatrimantes**, **g.m.** semințiiile Hernicusului; **Alaunii**, **g.m.** seminții de la Sîthia; **Albania**, **g.f.** un tanut de cătră răsărit, în care sănt seminții cu părul alb; **albonenses**, **g.m.pl.** seminții de la Liburdia; **Alcebaceri**, **g.m.pl.** seminții narbonianii în Franția; **Alemusii**, **g.m.pl.** seminții ai Atticei; **Aletrinates**, **g.m.pl.** seminții de la Campania în Italia; **alienigena**, **g.c.** seminție streină; **Aliphirei**, **g.m.pl.** seminții ai Arcadiei; **Alizones** seminții ai Asiei ceii Mici; **Allobroges**, **g.m.pl.** seminții de la Sabaudia lângă aleșteul Lemanus; **Allotriges**, **g.m.pl.** seminții de la Franția; **Alontigicei**, **g.m.pl.** seminții spanioleani; **Alostici**, **g.m.pl.** seminții de la Spaniolia; **Alutæ**, **g.m.pl.** seminții din Tara Horvătească; **Alutrenses**, **g.m.** seminții de la Istriia; **Alyba**, **g.f.** adevarat acealeași seminții pre carii îi chiamă chalibini; **Alysonii**, **g.m.pl.** seminții ai Sîthiei Asienești; **amaranti**, **g.m.pl.** seminții colchiseani; **amarbi**, **g.n.pl.** seminții de la Sîthia; **Amassi**, **g.m.pl.** seminții lângă apa Meoției; **Amatæ**, **g.m.pl.** seminții de la India; **Amathusii**, **g.m.pl.** seminții de la Chipria; **Anaxobii**, **g.m.plur.** seminții ai Sarmației; **Ambarri**, **g.m.pl.** seminții de la Franția; **Amulatri**, **g.m.pl.** seminții ai Franției; **Amitinenses**, **g.m.pl.** seminții hetrurieneani în Tara Italiei; **Amorrhæi**, **g.m.pl.** seminții polecrite dă pă tatăl lui Sichem, dă pă Amorr; **Amphilochi**, **g.m.pl.** seminții ai Acarnaniei; **Analitæ**, **g.m.pl.** seminții de la Aravii; **Anariacæ**, *vel -ci* seminții lângă Marea Caspium; **Anaxantini**, **g.m.pl.** seminții ai Țărei Italiei; **Anaxarbani**, **g.m.pl.** seminții ai Tiliției; **Andegavi**, **g.m.pl.** seminții de la Franția; **Androgymi**, **g.m.pl.** seminții de la Africa; **Anthropophagi** seminții mâncătoare [de] carne de om în Sîthia; **Antichthones** împotriva noastră, cu piciorul cătră noi lăcuitoare seminții; **antipodes**, **g.m.pl.** seminții cu picioarele la noi întorși; **Aprustini**, **g.m.pl.** nume al unor seminții; **Apsilæ**, **g.c.** seminții de la Sîthia; **Arbii**, **s.m.pl.** seminții în hotarul Indiei; **Arecomici**, **g.m.pl.** seminții de la Franția; **Arimaspi**, **g.m.pl.** seminții de la Sîthia; **Artabari**, **g.m.pl.** seminții de la Hispania; **Arteatæ**, **g.m.** seminții de la Persia; **Artotyritæ**, **g.m.pl.** seminții jârvuitoare cu pâine și cu caș; **Arverni**, **g.m.pl.** seminții de la Franția; **ascitæ**, **g.m.** seminții de la Aravii; **Aspurgiani**, **g.m.pl.** seminții la aleșteul Meoției; **Assacani**, **g.m.pl.** seminții de la India, cărora orașul le iaste Magoșa; **Astomi**, **g.m.pl.** seminții de la India fără guri, carii numai cu suflarea trăiesc, cu aburul; **Atarphyni**, **g.m.pl.** seminții ai Araviei ceii Mari;

Atrabates, g.m.pl. seminții de la Belghium; **bassarides, g.f.pl.** seminții muieri, care sărbătorile lui Bacchus cu mare buiguire le-au cuprins; **Bebryces, g.m.pl.** seminții de la Trația izvodite (de la dânsii atâtate); **Belgæ, g.m.pl.** seminții ai Țărei Nemțești cătră Britania; **Belides, g.m.** din seminția lui Belus; **Berex, g.f.** seminții între India și-ntré Ethiopia; **Bessi, Bessorum, g.m.pl.** seminții de la Trația; **Bigerones, g.m.pl.** seminții ai Acvitaniei; **Bissaltæ, g.m.pl.** seminții de la Machidonia; **Bistones, g.m.pl.** seminții de la Trația; **Bituriges, g.m.pl.** seminții frânci; **Boji, g.m.pl.** seminții răsărите din Galileia [sic!], carii pă urmă în Țara Nemțască au conăcitt (au descălecat) și s-au făcut ceașai; **Britones, g.m.pl.** seminții britoneani; **Brutii, g.m.pl.** seminții italieneani; **Bubetani, g.m.** seminții de la Campania; **Buzæ** seminții indiani; **Byzanthes, g.m.pl.** seminții ai Africei; **Byzeres, g.m.pl.** seminții haldeiani; **Cabales, g.m.pl.** seminții ai țânutului Liției; **Cadusii, g.m.pl.** seminții de la Asia; **Cælestini, g.m.pl.** seminții de la Umbria; **Cæsarienses, g.m.pl.** seminții de la Ionia; **Cæsarobicenses, g.m.pl.** seminții spanioleani; **Capissemæ, g.m.pl.** seminții au fost ai Asiei; **Capsitani, g.m.pl.** seminții ai Africei ceii Mici; **Cares, g.c.** seminții carieneani; **carini, g.m.pl.** seminții nemțești au fost; **Carnuti, g.m.pl.** seminții nemțești; **Cartii, g.m.** seminții perseani; **Carusii, g.m.** seminții ai Țărei Harăpești; **casilini** seminții italienești; **caspii, g.m.pl.** seminții stîhiiani; **Cassanitæ, g.m.pl.** seminții lângă Marea Roșie; **Castimonienses, g.m.pl.** seminții italienești; **Castulomenses, g.m.** seminții spaniolești; **Catadupi, g.m.pl.** seminții în căpătâiul apei Nilusului; **Catanni, g.m.pl.** seminții la Marea Caspiumului; **Cathi, Catti, g.m.** seminții nemțești de la Hassia; **Catthi, g.m.pl.** seminții nemțești de la Hassia; **Catulus, g.m.** o seminție mare rimlenească; **Cedrossi, g.m.pl.** seminții aproape de Marea Roșie; **Celerini, g.m.pl.** seminții spaniolești; **Celsenes, g.m.pl.** seminții spaniolești; **Celtæ, g.m.pl.** seminții frâncești; **Celtiberi, g.m.pl.** seminții spaniolești lângă apa Iberus; **Cenomani, g.m.pl.** seminții lombardianii la Brixia; **Centauri, g.m.pl.** seminții thessalineani, în sus jumătate oameni, în gios în chip de cal să rodesc; **Cercopes, g.m.pl.** seminții ai ostrovului Pithecura; **Cetii, g.m.pl.** seminții de la Asia; **Chabenii, g.m.pl.** seminții stîhienești; **chalybes, g.m.** seminții de la Pont, carii sapă otăl; **Chatti, g.m.pl.** hasuseani, seminții nemțești; **Chelophagi, g.m.pl.** seminții de la Carmania carii mănâncă scoice; **Cherusci, g.m.pl.** seminții din Țara Nemțască; **Cibarci, g.m.pl.** seminții spaniolești; **Cicones, g.m.** seminții trațieneani; **Cimmerii, g.m.pl.** seminții de la Asia între aleșteul Meotiei și între Marea Euxinum; **Claudia, g.f.** o fămeie rimleancă; iarăș: o seminție vestită la Roma; **Colchi, g.m.pl.** seminții de la Asia; **Corneates, g.m.pl.** seminții de la Anglia; **Cosmanates, g.m.pl.** seminții de la Liguria; **Cossutti, g.m.pl.** seminții de la Roma; **Curetes, g.m.pl.** popi ai Chibelei; iarăș: seminții ai ostrovului Gandia [sic!]; **Daæ, g.m.pl.** seminții de la Sîthia; **Damae, g.m.pl.** seminții streine; **Debæ,**

g.m.pl. seminții ai Araviei Ceii Bogate; **Deceates**, **g.m.pl.** seminții de la Liguria; **Decentii**, **g.m.pl.** seminții de demult de la Panonii; **Dersæi** seminții elinești; **Derusili**, **g.m.pl.** seminții de la Trația; **Desitiates**, **g.m.pl.** seminții liburnianii; **Dexari**, **g.m.pl.** nume al seminților streine; **Deximontani**, **g.m.pl.** seminții de la Carmania; **digeri**, **g.m.pl.** seminții de la Trația; **Dolopes**, **g.m.pl.** seminții au fost thessaliani; **Dorii**, **g.m.pl.** seminții din Țara Grecească; **Eburones**, **g.m.** seminții frâncești; **Eburonices**, **g.m.pl.** seminții ai Galliei; **Edumæi**, **g.m.pl.** seminții araviinești; **Elamitæ**, **g.m.pl.** seminții de la Aravia; **Elei**, **g.m.pl.** seminții în Peloponesus; **Epichemidi**, **g.m.pl.** seminții grecești; **Epici**, **g.m.pl.** seminții au fost de la Italiia; **Epizephyrii**, **g.m.pl.** seminții de la Țara Italiei au fost; **Erembi**, **g.m.pl.** seminții de la Aravia; **Euganei,-orum**, **g.n.** seminții au fost lăcuitoare întru vecinătatea Vineției și a Padovei; **fallisci,-orum**, **g.m.pl.** seminții de la Hetruria; **Fanesii**, **g.m.pl.** seminții dincolo de Marea Apusului dincătrăo e crivățul, carii să pot pre sine acoperi cu urechile lor ceale mari; **grajugena**, **g.f.** seminție elinească, grecească; **Gymnates**, **g.m.pl.** seminții în Etiopia; **Hemicynes**, **g.m.** *quasi Semicanes* seminții aproape de massagheteani, de jumătate în chip de câine; **Heneti**, **g.m.pl.** semințiiile Paflagoniei; **Hermanduri**, **g.m.pl.** seminții nemtești de demult pre carii acum îi chiamă misniuseanii; **Homeridæ**, **g.n.pl.** numele unii seminții; **hyperborei**, **g.m.pl.** seminții de cătră apus cătră apa Tanais, muscalii; **Ilicuses**, **g.m.pl.** seminții de la Corsica; **Lestrygones**, **g.m.** seminții din Țara Italiei au fost, carii au mâncat carne de om; **Longobardi**, **g.m.pl.** seminții lăcuitoare în tântul Mediolanumului în Italiia (adecă în Țara Italiia); **Nasica**, **g.m.** numele unui om rimlean de pă seminția Corneliseanilor; **Servili**, **g.m.pl.** seminția lui Servilius de la Roma, vestitul și de marele neam; **trojugena**, **g.c** seminție troodenească; **Sylla**, **g.m.** un boiari rimlean din seminția de demult a stăpiuseanilor.

2.4. Corpusul delimitat ne arată că, spre deosebire de alte echivalări, învățatul brașovean nu apelează decât rareori la bogăția sinonimică a limbii române. Acesta pare mai degrabă interesat să circumscrige într-o manieră adecvată semnificația cuvintelor decât să ofere sinonime. În plus, etnonimele nu se pretează într-atât la sinonimia multiplă, iar cărturarii noștri abia începeau afle informații despre vechile populații ori despre cele îndepărtate: **Amathusii**, **g.m.pl.** seminții de la Chipria; **Anaxobii**, **g.m.plur.** seminții ai Sarmației; **Ambarri**, **g.m.pl.** seminții de la Franția; **Amulatri**, **g.m.pl.** seminții ai Franției; **Bigerones**, **g.m.pl.** seminții ai Acvitaniei; **Bissaltæ**, **g.m.pl.** seminții de la Machidonia; **Bistones**, **g.m.pl.** seminții de la Trația; **Bituriges**, **g.m.pl.** seminții frânci.

2.4.1. Parcurgând inventarul *semințiilor*, am putut remarca și efortul susținut de a adapta cât mai bine în limba română adjectivele etnonimice latinești sau de a crea, pe baza analogiei, altele noi, în funcție de posibilitățile sistemului.

2.4.2. Pentru aceasta, Teodor Corbea apelează la derivare, folosind două sufixe: *-ean* (< sl. *-eaninū*), respectiv *-esc* (-ăsc)⁵, cu valori semantice destul de apropiate, exprimând, cel mai adesea, originea ori proveniența: **Alcebiceri, g.m.pl.** seminții carboniiani în Franția; **Alontigicei, g.m.pl.** seminții spanioleani; **Amitinenses, g.m.pl.** seminții hetruieneani în Tara Italiei; **Britones, g.m.pl.** seminții britoneani; **Brutii, g.m.pl.** seminții italieneani; **Buzæ** seminții indiani; **Cares, g.c.** seminții carieneani; **carini, g.m.pl.** seminții nemetești au fost; **Carnuti, g.m.pl.** seminții nemetești; **Cartii, g.m.** seminții perseani; **Chatti, g.m.pl.** hasuseani, seminții nemetești; **Edumæi, g.m.pl.** seminții araviinești.

2.4.3. Pe lângă aceste glosări care au o constanță semnificativă în structurarea informației, am identificat și unele mai complexe, prin intermediul cărora sunt explicate cuvinte mai greu de înțeles: **Acrocomæ,-arum, g.n.pl.** seminții de la Trația cu păr mare; **Astomi, g.m.pl.** seminții de la Indiia fără guri, carii numai cu suflarea trăiesc, cu aburul; **Centauri, g.m.pl.** seminții thessalineani, în sus jumătate oameni, în gios în chip de cal să rodesc; **Fanesii, g.m.pl.** seminții dincolo de Marea Apusului dincătrăo e crivățul, carii să pot pre sine acoperi cu urechile lor ceale mari; **Hemicynes, g.m. quasi Semicanes** seminții aproape de massagheteani, de jumătate în chip de câine; **Lestrygones, g.m.** seminții din Tara Italiei au fost, carii au mâncat carne de om.

2.5. În afara structurării particulare și a semantismului cuvintelor tâlcuite, în perspectivă morfologică, se poate observa că substantivul *seminție* (pl. *seminții*) este întrebuițat, cel mai adesea, la plural în general, nearticulat (**Andegavi, g.m.pl.** seminții de la Franția; **Cæsarienses, g.m.pl.** seminții de la Ioniia; **fallisci,-orum, g.m.pl.** seminții de la Hetruia), însă sunt unele cazuri (rare) în care avem și determinarea numelui în chestiune (**Alatrimantes, g.m.** semințile Hernicusului; **Heneti, g.m.pl.** semințile Paflagoniei).

2.6. De asemenea, am remarcat că, în majoritatea cazurilor, cuvântul *seminție* este întrebuițat la plural, la unul dintre cazurile nominativ, acuzativ și genitiv (**Epici, g.m.pl.** seminții au fost de la Italia; **Epizephyrii, g.m.pl.** seminții de la Tara Italiei au fost; **Cherusci, g.m.pl.** seminții din Tara Nemțască; **Dexari, g.m.pl.** nume al seminților streine) și foarte rar la dativ, **Abadatas,-æ, g.m.** împărat seminției Susei sau la G.

2.7. Sunt însă și câteva ocurențe la singular (= articulat definit): **Abadatas,-æ, g.m.** împărat seminției Susei; **Acilii,-orum** o nemîșască, boierească seminție în Roma; **Æmilia** o seminție mare de la Roma; tânut; iarăș: un nume fecioresc al bisearecei; **alienigena, g.c.** seminție streină; **Catulus, g.m.** o seminție mare rimlenească; **Claudia, g.f.** o fâmeie rimleancă; iarăș: o seminție vestită la Roma; **grajugena, g.f.** seminție

⁵ Acesta este foarte productiv în limba veche. Se pare că provine din substratul traco-dac (-isk). A se vedea, de pildă, și comentariile lui Al. Graur (1927, 539–552).

elinească, grecească; **Nasica, g.m.** numele unui om rimlean de pă seminția Corneliseanilor; **Servili, g.m.pl.** seminția lui Servilius de la Roma, vestitul și de marele neam; **trojugena, g.c** seminție troodenească; **Sylla, g.m.** un boiaș rimlean din seminția de demult a stăpuseanilor.

2.8. Mult mai interesante apar însă relațiile sintactice în care este antrenat substantivul *seminție*, observabile la nivelul echivalărilor românești din dicționar, în care dominante sunt structurile cu GN, substantivul *seminție* (pl. *seminții*) fiind centru de grup (substantiv-centru), având, în principal, un număr semnificativ de adjuncți (GALR II 2008, 75).

2.8.1. Cel mai adesea, pe poziția unor adjuncți, sunt substantive proprii în genitiv (**Acitani,-orum** seminții ai Țărei Spaniei; **Adachidæ, g.c.** seminții ai Libiei; **Adæi,-orum** seminții ai Araviei în hotarul de către Eghipet; **Accabicorichitæ, g.m.pl.** seminții ai Mauritaniei, aproape de muntele Atlalului [sic!]; **Æquiculani** seminții ai Italiei; **Æthices, g.m.** seminții ai Maqedoniei; **Agesimates, g.m.pl.** seminții ai Aquitaniei; **Alatrimantes, g.m.** semințile Hernicusului; **Heneti, g.m.pl.** semințile Paflagoniei; **Amphilochi, g.m.pl.** seminții ai Acarnaniei), exprimându-se apartenența sau posesia, sau în dativ (**Abadatas,-æ, g.m.** împărat seminției Susei).

2.8.2. Tot cu valoare de adjuncți, sunt întrebuințate unele grupări prepoziționale cu substantiv, prepoziția exprimând proveniența ori situația (*din, de la, în, lângă*): **Accissi,-orum** seminții lângă aleșteul Meoției; **Analitæ, g.m.pl.** seminții de la Aravia; **Anariacæ, vel -ci** seminții lângă Marea Caspium; **Adiabaræ** seminții din Țara Harăpască; **Abolani,-orum** seminții din Țara Italiei; **Arverni, g.m.pl.** seminții de la Franția; **Catacupi, g.m.pl.** seminții în căpătâiul apei Nilusului.

2.8.3. De asemenea, am reperat anumite structuri în care substantivul *seminție* este determinat de adjective calificative (antepuse sau postpuze) (SOR 2016, 394–406): **Acilii,-orum** o nemîșască, boierească seminție în Roma; **Æmilia** o seminție mare de la Roma; tânut; iarăș: un nume fecioresc al bisearecei; **Alcebaceri, g.m.pl.** seminții narbonianii în Franția; **Bituriges, g.m.pl.** seminții frânci; **Cicones, g.m.** seminții trațieneani; **grajugena, g.f.** seminție elinească, grecească.

2.8.4. În glosările corbiene, am identificat și unele cazuri în care avem propoziții introduce printr-un relativ de tip anaforic (la cazuri drepte sau oblice), al cărui antecedent este substantivul *seminție*, determinat sau nu de adjuncți, aceștia din urmă având funcție sintactică de atribut și (mai rar, în situațiile cu relativ anaforic) de propoziție atributivă (Stan 2013, 64–65; SOR 2016, 473–491).

Rolul acestui tip de construcții este de a aduce informații suplimentare privitoare la anumite populații, mai puțin cunoscute și mai greu de localizat, detalierile fiind destul de interesante: **Agathyrisi, g.m.pl.** seminții carii sănt vecini Sălăjiei; **Albania, g.f.** un tânut de către răsărit, în

care sănt seminții cu părul alb; **Assacani, g.m.pl.** seminții de la Indiia, cărora orașul le iaste Magoșa; **Astomi, g.m.pl.** seminții de la Indiia fără guri, carii numai cu suflarea trăiesc, cu aburul; **bassarides, g.f.pl.** seminții muieri, care sărbătorile lui Bachus cu mare buiguire le-au cuprins; **Boji, g.m.pl.** seminții răsărite din Galileia [sic!], carii pă urmă în Țara Nemțască au conăcut (au descălecă) și s-au făcut ceașâi; **Fanesii, g.m.pl.** seminții dincolo de Marea Apusului dincătrăo e crivățul, carii să pot pre sine acoperi cu urechile lor ceale mari; **Lestrygones, g.m.** seminții din Țara Italiei au fost, carii au mâncat carne de om.

Analizând fapte similare de limbă veche românească, Elena Dragoș (1995, 26) afiră că, în asemenea cazuri,

„expansiunea depinde de capacitatea expansivă a unităților sintactice, iar, din punct de vedere obiectiv, expansiunea depinde de competența subiectului vorbitor de a valorifica un număr mare de posibilități de construcție pe care îi le pune la dispoziție sintaxa.”.

2.8.5. Tot ca soluție tâlcuitoare, Teodor Corbea face apel la echivalarea prin substantivul *seminție* (pl. *seminții*), determinat de adverb: **Acedici,-orum, g.m.pl.** seminții de demult ai Italiei; **Decentii, g.m.pl.** seminții de demult de la Panonii; **Hermanduri, g.m.pl.** seminții nemetești de demult pre carii acum îi chiamă misniuseani; **Sylla, g.m.** un boiari rimlean din seminția de demult a stăpiuseanilor.

2.8.6. Există unele glosări în filele dicționarului în care substantivul *seminție* are rol de adjunct determinând un centru de grup conținând substantivul *nume*, folosit generic: **Adyrmarchidæ, g.m.pl.** nume de seminții; **Aprustini, g.m.pl.** nume al unor seminții **Æaneus** nume de seminții; **Dexari, g.m.pl.** nume al seminților streine.

2.8.7. Uneori, pot fi reperate structuri complexe ale grupului nominal, ce conțin diferenți adjuncți cu roluri semantice diverse în cadrul grupului constituit, ordinea acestora explicându-se fie gramatical, fie pragmatic, iar, „în unele situații, este modificabilă stilistic” (GALR II 2008, 91): **Anthropophagi** seminții mâncătoare [de] carne de om în Sfârșitul; **antipodes, g.m.pl.** seminții cu picioarele la noi întorși; **Cimmerii, g.m.pl.** seminții de la Asia între aleșteul Meotiei și între Marea Euxinum; **Centauri, g.m.pl.** seminții thessalineani, în sus jumătate oameni, în jos în chip de cal să rodesc; **Euganei,-orum, g.n.** seminții au fost lăcuitoare întru vecinătatea Veneției și a Padovei; **Longobardi, g.m.pl.** seminții lăcuitoare în tânturatul Mediolanumului în Italia (adecă în Țara Italia); **Nasica, g.m.** numele unui om rimlean de pă seminția Corneliseanilor; **Servilii, g.m.pl.** seminția lui Servilius de la Roma, vestitul și de marele neam.

2.8.8. Alteori, sunt și situații în care substantivul *seminție* (pl. *seminții*) este subiect în relație directă cu verbul-centru, nedeterminat (Stan 2013, 143–144), restricțiile bilaterale dintre cele două realizări sintactice fiind complinite – verbul impune substantivului *seminție* cazul nominativ, iar subiectul impune verbului-predicat un acord în persoană și număr (GALR II 2008, 332): **Capissenæ, g.m.pl.** seminții au fost ai Asiei; **Dolopes, g.m.pl.** seminții au fost thessaliani; **Epici, g.m.pl.** seminții au fost de la Italia; **Euganei,-orum, g.n.** seminții au fost lăcuitoare întru vecinătatea Vineției și a Padovei (SOR 2016, 405).

2.8.9. Am identificat în corpusul realizat și o serie de inconsecvențe ale autorului în ceea ce privește realizarea acordului gramatical, datorate, probabil, semantismului termenului tălmăcit (formă latinească de masculin plural, echivalată, în română, cu un feminin plural⁶) și sesizabile în special la genitiv, unde semi-independentul *al* din structura genitivului este pus în legătură cu semnificația cuvântului tâlcuit și, mai rar, cu forma: **Accabiorichitæ, g.m.pl.** seminții ai Mauritaniei, aproape de muntele Atlalului [sic!]; **Æquiculani** seminții ai Italiei; **Agareni, g.m.pl.** seminții ai Araviei; **Alcebaceri, g.m.pl.** seminții narboniiani în Franția; **Alemusii, g.m.pl.** seminții ai Atticei; **Alontigicei, g.m.pl.** seminții spanioleani; **Atarphyni, g.m.pl.** seminții ai Araviei celor Mari; **Cartii, g.m.** seminții perseani; **Carusii, g.m.** seminții ai Țărei Harăpești.

3. În loc de concluzii

3.1. Aspectele relevante în acest studiu au evidențiat nu numai vastele cunoștințe ale autorului privitoare la *semințiiile lumii*, ci și cunoașterea aprofundată a limbii române. Lexicul folosit este unul nuanțat, iar diferențele forme gramaticale sunt folosite cu măiestrie, repectându-se în bună măsură normele epocii. În afara unor creații lexicale analogice, nimic nu pare a fi nefiresc în scrisul lui Teodor Corbea.

Analizând tălmăcirea seminților latinești în limba română, am constatat nevoia autorului de a varia descrierea și structurarea definițiilor de dicționar, prin oferirea de detalii, în vederea cuprinderii semnificației cuvintelor.

3.2. Asemenea analize punctuale se dovedesc a fi rodnice din punct de vedere investigativ, ilustrând eforturile oamenilor începutului de drum de a scrie într-o limbă românească curată, care să fie mijlocitoare de felurite învățături. Prin această scriere laică, mulți dintre români cu dragoste de carte nu numai că au avut ocazia să (re)descopere Antichitatea, dar au avut și prilejul de a afla informații despre lumea de dincolo de cea românească.

⁶ Forma de singular este mai rar întrebuițată.

Bibliografie

- a) *corpus*:
- Corbea, Teodor (2001). *Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*. Ediție de Alin-Mihai Gherman. Vol. I. (*Studiu introductiv, note și text*). Cluj-Napoca: Editura Clusium. (DLVI)
- b) *studii și articole*:
- Cândeа, Virgil (2012). Cuvânt înainte. În Virgil Cândeа, Constantin Rezachevici și Nicolae Edroiu (coord.), *Istoria românilor*. Vol. V (*O epocă de înnoiri în spirit european, 1601–1711/1716*), ediția a II-a, revăzută și adăugită. București: Editura Enciclopedică, v–vii.
- Chircu, Adrian (2019a). Noroadele vremurilor de demult în tâlcuirile lui Teodor Corbea (*Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*). În *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, XIX, n°. 1 (în curs de publicare).
- Chircu, Adrian (2019b). De nominum popolorum diversitate. Limbile pământului în vechi dicționare (*Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*). În Mihaela Popescu et alii (coord.), Actele Conferinței Internaționale „Text, Context, pretext” (Craiova, 17–18 mai 2019) (în curs de publicare).
- Chivu, Gheorghe (2017). Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârșitul veacului al XVII-lea. În Adina Dragomirescu et alii (eds). *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*. București: Editura Universității din București, 103–107.
- Crețu, Gr. (1905). *Cel mai vechi dicționar latino-românesc de Todor Corbea (Manuscript de pe la 1700)*, extras. București: Tipografia „Voința Națională”.
- Dragoș, Elena (1995). *Elemente de sintaxă istorică românească*. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A.
- Gherman, Mihai Alin (2014). Repères culturels et linguistiques en marge du dictionnaire latin-roumain de Teodor Corbea. În *Dacoromania*, XIX/1, 48–59.
- Gherman, A. M. (2010). *Un umanist român: Teodor Corbea*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.
- Gherman, Alin Mihai (2004a). Un umanist român puțin cunoscut: Teodor Corbea. În vol. *Aspecte umaniste în cultura românească veche*. București: Editura Enciclopedică, 68–110.
- Gherman, Alin-Mihai (2004b). Ideologie și lexicografie în iluminismul românesc din Transilvania. În vol. *Literatură română din Transilvania între preluminism și preromantism*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 53–57.
- Gherman, Mihai (2000–2001). Lexicografie și gramatică în dicționarul lui Teodor Corbea. În *Dacoromania*, V–VI, 161–164.
- Graur, Al. (1927). Le suffixe roumain *-escu* et le suffixe thrace *-isk-*. În *Romania*, LIII, 539–552.
- Guțu Romalo, Valeria (coord.) (2008). *Gramatica limbii române*. Vol. I. *Cuvântul*. Vol. II. *Enunțul*. Tiraj nou, revizuit. București: Editura Academiei Române. (GALR)
- Pană Dindelegan, Gabriela (ed.) (2016). *The Syntax of Old Romanian*. Oxford: Oxford University Press. (SOR)
- Pop, Ioan-Aurel (2007). Cultura românilor în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägele și András Magyari (coord.), *Istoria*

- Transilvaniei*. Vol. III (*De la 1711 până la 1918*). Cluj-Napoca: Academia Română & Centrul de Studii Transilvane, 287–342.
- Pop, Ioan-Aurel (2014). Locul românilor în Europa - la confluența Occidentului latin cu Oriental bizantin. În Idem, *Rostiri academice românești*. Cluj-Napoca: Editura Eikon, 21–46.
- Popescu-Marin, Magdalena (coord.) (2007). *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*. București: Editura Academiei Române.
- Seche, Mircea (1966). *Schîță de istorie a lexicografiei române*. Vol. I. (*De la origini pînă la 1880*). București: Editura Științifică.
- Stan, Camelia (2013). *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*. București: Editura Universității din București.
- Strungaru, Diomid (1966). Începuturile lexicografiei române. În *Romanoslavica*, XIII, 141–158.
- Tagliavini, Carlo (1929). L'influsso ungherese sull'antica lessicografia rumena. În *Revue des études hongroises*, VI, 16–75.

c) dicționare:

- *** (2008). *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu. București: Editura Academiei Române. (DVL)
- *** (1930). *Il „Lexicon Marsilianum”, dizionario latino-romeno-ungherese del sec. XVII*. Ediție de Carlo Tagliavini. București: Editura Cultura Națională. (LM)
- Maior, Grigore (2001). *Institutiones Linguae Valachicae - Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*. Ediție, studiu introductiv, note și indici de Alin-Mihai Gherman. Cuvânt înainte și Rezumat de Iacob Mărza. Vol. I-II. Alba Iulia: Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. (LCLV)
- Sala, Marius et alii (coord.) (2010). *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică. Tomul XIV (Scladă-Spongios). București: Editura Academiei Române. (DLR)
- Szenci Molnár, Albert (1990). *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenus nvsqvam editvum; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam* (1604). Noribergae: Procurante Elia Hvterro Germano (Ediție anastatică ulterioară. Budapest: Akadémiai Kiadó. (DLU)

Notă: Publicarea acestei contribuții științifice a fost posibilă și datorită implicării în cadrul proiectului PN-III-P1-1.2.PCCDI-2017-0326, *Enciclopedia imaginariilor din România. Patrimoniu lingvistic și identități culturale lingvistice*, derulat la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, cu susținerea financiară a programului PCCDI 2017.